

ПРАКТИКУМ

ОРИГІНАЛЬНА РАДІОДРАМА (РАДІОП'ЕСА): ОСОБЛИВОСТІ ЖАНРУ

Володимир Фоменко
Ілля Хоменко

Оригінальна радіодрама є найскладнішою формою художнього мовлення. Абсорбувавши “прийоми..., напрацьовані досвідом документального радіомовлення” [1, с. 178], вона одночасно породила виразні засоби, гідні високого мистецтва.

Сучасний дослідник, доктор наук із соціальних комунікацій І. Хоменко, дає таке визначення: оригінальна радіодрама – це драматичний твір, написаний спеціально і виключно для радіомовлення з урахуванням специфіки утворення звукового образу і технічних особливостей передачі інформації по акустичних каналах. **Оригінальна радіодрама (радіоп'еса) не використовує відпрацьованих сюжетних схем і не спирається на літературні або сценічні першоджерела. Їй притаманні особливі виразні засоби, які часто неможливо модифікувати у форму творів літературних, кінематографічних, телевізійних, театральних.** Радіодрама – це оригінальний спосіб осмислення реальної дійсності. Як і аналітичні, художньо-публіцистичні радіожанри, радіодрама допомагає розв'язати складні конфлікти й суперечності нашого життя. Радіодрама робить це не на аналітично-публіцистичному, а на синтетичному, образному рівні, “створюючи сублімовані моделі реальності” [3, с. 9]. Оволодіти подібним творчим методом для професіонала в галузі радіожурналістики означає вийти за межі можливого для журналіста-аналітика, випередити на багато кроків найкращого репортера в умінні прогнозувати події, передбачати суспільні тенденції.

У навчальному посібнику “Оригінальна радіодрама” І. Хоменко розкрив роль і значення оригінальної радіодрами, дослідив історію виникнення цього своєрідного виду мистецтва. Отже, перша радіоп'еса “Небезпека” була написана англійським прозаїком і драматургом Р. Х'юзом. У 1924 році її поставила Бі-Бі-Сі. Потім у перекладі національними мовами “Небезпеку” передали станції Німеччини і Фінляндії.

Одна з перших українських оригінальних радіоп'ес називалася “Uberalles” (“Понад усе”). Її передавала в ефір (тоді говорили – в етер) 21 лютого 1933 року харківська радіостанція РВ-4. Утім, цілком можливо, що цій передачі передували й інші, менш досконалі спроби, що не залишили по собі згадки (так само, як майже не залишилося відомостей про рекламну радіоп'есу Ф. Сміта “Коли пробуджується кохання”, передану радіостанцією WLW (Цинциннаті, США) у 1923 році раніше за ушлявлену Х'юзову “Небезпеку”, визнану в усьому світі “точкою відрахунку” оригінальної радіодраматургії).

У 1933 році велику популярність серед слухачів України мав дитячий науково-фантастичний радіосеріал “Клуб завойовників світу”, що створювався як за мотивами класичних творів Г. Уеллса і Ж. Верна, так і за оригінальними сценаріями. До їх підготовки було залучено спеціалістів – дитячих письменників; виконувати – найкращі акторські сили. Оригінальні п’єси для радіо писали В. Майський, Я. Городський, О. Сенник, Г. Мізюн, Я. Цапир, В. Кузьміч. Українське радіо й оргкомітет Спілки радянських письменників України провели конкурс на кращий радіодраматичний твір. Із Всеукраїнським радіокомітетом співпрацювали В. Поліщук, П. Тичина (збереглася фотографія Павла Тичини перед мікрофоном).

Однак боротьба комуністичної Москви проти “українських буржуазних націоналістів” – насправді вірних синів і дочок України, цвіту української нації – призвела до того, що після 1933 року “оригінальних п’єс для Українського радіо ніхто не писав і не ставив. Фактично літературно-драматичне мовлення втратило продуктивну функцію, зосередившись на пристосуванні й репродукції творів, написаних для друку і сцени” [3, с. 22].

У повоєнні роки намагалася відродити оригінальну радіоп’єсу на Українському радіо режисер Р. Скибенко. Проте кілька радіоп’єс, які вона поставила, були, за словами І. Хоменка, “пілотною спробою” ввійти в останній вагон розвиненого, визнаного й ушлявленого світового радіомистецтва”. У 60–70-х роках ХХ ст. співробітники і позаштатні автори редакції дитячих програм Українського радіо (зокрема, Г. Дмитрієнко і Р. Заездний) за власними сценаріями підготували кілька циклових драматичних передач для дітей.

Найвідомішим радіоциклом Р. Заездного став “ВЮГ” (“Всюдихід юних географів”, або “Географічний всюдихід”). Завдяки допомозі вдови автора, Н. Козинської, І. Хоменко мав нагоду ознайомитися не тільки з мікрофонними текстами, а навіть з магнітофонними записами фрагментів “Географічного всюдихода”. Зокрема, випуску, підготовленого редактором С. Корсун уже після смерті автора програми за мотивами його творчої спадщини. Саме у цій програмі вперше пролунало його ім’я.

Багатосерійні дитячі та молодіжні драматичні радіопрограми готувала на Українському радіо Г. Дмитрієнко. Уже у першому з її оригінальних радіоциклів, “Кость Барбаш у 10 «Б» класі”, який виходив в ефір з 1970 року щотижня і мав продовження (“Барбаш – молодший”), викристалізувалися характерні ознаки дуже розповсюдженої у світі форми “feature” – так званої родинної радіосерії, побудованої в естетиці “псевдоевристичного репортажу”. Проблеми підлітків автор досліджувала у стилізованій під документальну передачу радіорозповіді про життя вигаданого класу. Одним з інформаційних джерел програми були реальні листи слухачів; їм також пропонувалося підказати свій шлях розв’язання тієї чи іншої конкретної ситуації, в якій опинилися герої. Подібний прийом широко використовується у так званих публіцистичних драмах з відкритим фіналом – художньо-документальних передачах, що транслюються телевізійними та радіостанціями багатьох країн.

Загальноживаний термін “псевдоевристичний репортаж” не зовсім відповідає суті передач про Барабаша і його однокласників. На репортажі згадані програми не

схожі, тоді як класичні “псевдоевристичні” імітації цього жанру – “Війна світів” О. Уеллса (Сі-Бі-Ес), “Родина Матисяків” (колектив авторів польського радіомовлення) тощо – справді готувалися за репортажними канонами. Являли собою розповідь про те, що нібито відбувається на очах у коментатора, або імітацію не коментованих і не змонтованих записів події. На думку І. Хоменка, пояснюється ця різниця між українським серіалом та іноземними “feature” тим, що прямий репортаж з місця події не був характерним для національного мовлення згаданого періоду (1970–1973). Тому вистави з серії “Кость Барабаш” було стилізовано під інший різновид документальних програм, дуже тоді розповсюджений – кореспондентську розповідь (чи розповідь героя передачі) з вмонтованими звуковими фрагментами. Це дало можливість, крім іншого, цікаво вирішити проблему мовної органічності персонажів.

У 1994 році програма “Дзеркало” (ІІІ канал Національної радіокомпанії України) замовила журналістові І. Хоменку та кіносценаристові В. Фоменкові кілька оригінальних радіоп’єс. Прем’єра вистави за п’єсою “Повернення” відбулася 1 грудня 1994 року. Вона мала схвальні відгуки слухачів і преси. Згодом “Повернення” було передано в перекладі поета А. Кудласевича Білоруською державною радіокомпанією. У 1999 році створено нову ефірну редакцію на радіостанції “Голос Києва” у програмі “Студентська хвиля”. Ролі у цій постановці виконували студенти Київського державного інституту театрального мистецтва імені Івана Карпенка-Карого.

У творчому доробку Іллі Хоменка та Володимира Фоменка десятки різновидів оригінальних радіодрам: акустичні (звукові) радіоп’єси, радіоп’єси чистого слова, драми ідей, документальні радіодрами. До найновіших радіоп’єс Іллі Хоменка та Володимира Фоменка належить “Люстрація”.

ЛЮСТРАЦІЯ

(радіоп’єса, 1 серія)

**Професор
Аспірантка
Сусід**

Радіодиктор (бажано запросити на роль реального диктора, відомого радіослухачам)

Позивні “Останніх вістей” (схожі, але не тотожні реальним)

Диктор: Добрий день! В ефірі – національне радіо, перший канал. До вашої уваги – спеціальний випуск новин. Набув чинності “Закон про люстрацію”. Цей законодавчий акт спрямовано проти осіб і установ, чия діяльність упродовж останніх років спричинила суспільно негативні наслідки і призвела до політичної й економічної кризи в державі. Сфера застосування закону надзвичайно широка. Його дія розповсюджується на корумпованих політичних діячів, на державних службовців, скомпрометованих зв’язками з організованою економічною злочинністю, а також на співробітників органів юстиції, правоохоронних органів і спецслужб, причетних до зазначених суспільно небезпечних явищ. “Закон про люстрацію” передбачає прості й ефективні виконавчі механізми. Вони гарантують...

(приймач вимикається)

Сусід: Нащо ти вимкнув... Мені цікаво.

Професор: А мені – ні.

Сусід: Такі дива починаються, а тобі – не цікаво...

Професор: А що починається? Нічого не починається. Нас з тобою це точно не обходить... Відволікає тільки... Тобі ходити.

Сусід: Пішак. Є-два є-чотири...

(пересувається фігура)

Професор: Так... Слухай, які ще є-два? Ти ж ферзем походиш! Що за дурниця, це ж тобі не покер, де блефувати можна... Верзеш казна-що...

Сусід: Я не верзу. Я жартую.

Професор: Ось тобі. Шах. За такі жарти...

Сусід: А я не з тобою пожартував.

Професор: А з ким? З собою?

Сусід: З тими, хто, можливо, нас слухає.

Професор: Та хто нас слухає? Кому ми потрібні?

Сусід: А може і потрібні... Може, все, що ми кажемо, зараз пишеться десь на чутливий магнітофон... Обертаються бобіни. Рухаються стрілочки на пульті... Звучать наші голоси в навушниках...

Професор: Печерні у тебе уявлення про шпигунів... Магнітофони, пульти, стрілочки... Зараз – усе комп'ютеризоване... Навіть пенсійний фонд... Єдина контора, до речі, якій ти ще потрібен.

Сусід: Ти – професор, тобі краще знати... До речі... Тобі мат.

Професор: Як це – мат, звідки мат? Не може бути, не повинно...

Сусід: Мат, мат!

Професор: Забив мені такі баки своїм патяканням!

Сусід: Приймаю ваші вітання з перемогою. Дякую за витримку, гідну джентльмена, що викладав у Гарварді.

Реванш?

Професор: Не встигнемо. Зараз має моя аспірантка прийти.

Сусід: Сучасні дівчата завжди запізнюються.

Професор: Вона ніколи не запізнюється. І завжди дотримує слова.

Сусід: Закохався, старий бовдуре?

Професор: Та ні... Скажеш таке... Слухай, ти коли жартуєш – попереджай, добре? А то заволаєш якимось: "Помираю, інфаркт, лікаря мені..." А я – те... Засміюся.

Сусід: А може, це вона у твою академічну сивину закохалася? Га, професоре? Приходить щодня... Юшку тобі варить... А педагогічна відповідальність як? От ми тебе... Під закон про люстрацію... Знатимеш тоді, старий розпуснику.

Професор: Знаєш... Якщо відверто...

Сусід: Ні, ні, не треба відверто! А то посваримося.

Професор: Якщо відверто, я завжди зневажав аспірантів, які передруковують професорські рукописи і варять професорам суп. А професорів, що такий супчик їдять, у моїй лабораторії не було. Наука не визнає подібних взаємин. Так я вважав...

Сусід: А тепер що? Скурвився? Як Шопенгауер під старість?

Професор: Ні... Вона мене переконала... Розумієш... Коли я допетрив, що моє наукове керівництво її дисертацію тільки гальмує... Що з іншим науковим керівником... Менш прискіпливим до результатів експериментів... Не настільки схиблим на етиці дослідження... Тобто, не з таким педантом – вона б давно вже захистилася... Коли я збагнув, що від мене особисто їй нічого не треба, що цікавить її тільки наука... Служіння істині... Чисте, дистильоване, безкорисливе... Я ніби знову у своїй лабораторії опинився...

Серед однодумців. Як двадцять років тому. А з однодумцем і супчику поїсти не гріх. І допомогу від нього прийняти.

Сусід: Тим більше, якщо однодумець – красива дівчина... Попереджаю, це – жарт. Не треба мене шахівницею по лисині. Не заслужив.

Професор: А я і не збирався. Вона таки красива. Це – істина. А за істину в моїй оселі не б'ють.

(дзвінок, кроки, двері)

Сусід: *(з передпокою)* Добрий день. Заходьте.

Аспірантка: Добрий день. Рада вас бачити... *(кроки)*

Вітаю, професоре.

Професор: Моє шанування. Сідайте, будь ласка.

Аспірантка: Дивно... Вихідний, а людей на вулиці обмаль. Усі радіо слухають.

Сусід: Законом про люстрацію цікавляться?

Аспірантка: Так. В усіх маршрутках приймачі працюють, у магазинах... Спершу “круглий стіл” передавали...

Сусід: За участю нових силових міністрів?

Аспірантка: Так. А потім – добірка новин на ту ж тему. Цікаво, що з того буде...

Сусід: А професор каже – нічого. Не варто радіо слухати. Мовляв, “Марнота все... Що було, воно й буде...”

Професор: То не я, то Екклезіяст так казав...

Сусід: “...і що робилося, буде робитися воно, – і немає нічого нового під сонцем...”

Професор: Та Бог з ним, з Екклезіястом... І на мене теж не зважайте. Вмикайте приймач, якщо хочете...

Аспірантка: На півхвилинки... Можна?

(вмикається приймач)

Диктор: “...є всі підстави вважати: закон про люстрацію не залишиться на папері. Зокрема, силові міністерства гарантують неухильне виконання тих його положень, які стосуються правоохоронних органів та спецслужб. Фактично, реалізацію закону вже розпочато. Відповідну підготовчу роботу було здійснено ще до схвалення законопроекту у другому читанні. На цьому наголосив сьогодні речник профільного парламентського комітету. Зокрема, всім громадянам, які перебували під незаконним і несанкціонованим оперативним спостереженням, буде надіслано письмові вибачення. Штатні і позаштатні співробітники, причетні до цієї діяльності, постануть перед люстраційними комісіями.

Ви слухаєте спеціальний інформаційний випуск національного радіо. Його тема – закон про люстрацію. Зараз до ефіру готуються результати експрес-опитування, зробленого на столичних вулицях. Залишайтеся з нами.

(музична заставка)

Сусід: Це вже не цікаво. Дозвольте? *(Вимикає приймач)*

Професор: Бідолашні стукачі. Лякають їх, лякають... У першому читанні лякали, у другому лякали... Три місяці вже знущаються.

Сусід: Зараз таке почнеться...

Професор: Нічого не почнеться...

Сусід: Чому? Раніше стукачі стукали на нормальних людей. Тепер нормальні люди почнуть стукати на стукачів. Кількість доносів на душу населення зростатиме експонентально...

Професор: Тебе хто таким словам навчив?

Сусід: Життя. Гаразд, я вам не заважатиму. Працюйте. Зайду ввечері. Ви пошту забирали?

Аспірантка: Ні.

Сусід: Ну то дайте ключ від поштової скриньки. Принесу вашу пресу і листи.

Професор: А мені ніхто не пише. Крім телефонної компанії та комунальної служби.

Сусід: Не буде листів – рахунки за телефон принесу.

Професор: Тримай. *(дзвін ключа)*

Сусід: Бувайте. До вечора.

(кроки, двері)

Професор: Їсти хочете? Я вдосконалив учорашню кашу... Вийшов чудовий пудинг.

Аспірантка: Дякую... Вибачте, що ви зробили? Ви – вдосконалили вчорашню кашу? До стану пудингу? Як це?

Професор: Я ж біохімік. Вийшло дуже смачно і надзвичайно поживно...

Аспірантка: Схиляюся перед вашим досвідом... Тільки... Дозвольте, я сьогодні трошки на вас попрацюю? Приготую якусь першу страву?

Професор: Ні, дякую. Ми з сусідом півдня віддали кулінарії і шахам.

Аспірантка: Тоді, якщо ви не проти...

Професор: Я переглянув ваш звіт. Є одне не дуже суттєве зауваження щодо висновків. Ви екстраполюєте результати першої серії експериментів на весь процес. Треба зазначити гіпотетичний характер такого припущення. А взагалі – враження від вашої роботи позитивне...

Аспірантка: Дякую. Ви так швидко працюєте... Я навіть не сподівалася...

Професор: А мені Андрій дуже допоміг.

Аспірантка: Це той хлопець-програміст з інституту кібернетики?

Професор: Так. Його програми – просто диво якість. Аби мені двадцять років тому такого помічника і такий от персональний комп'ютер... Ми тоді про віртуальні моделі біохімічних процесів тільки мріяли.

Аспірантка: Я стільки чула про нього від вас. Але ніколи не бачила.

Професор: Андрія? Він у нас – відлюдник. Але дуже порядна людина. До речі, я сьогодні якраз і хочу вас познайомити...

Аспірантка: Познайомити?

Професор: Андрій має невдовзі зайти. Обіцяв принести диск з даними по вашій темі. От і побачитесь. Він, до речі, гарний хлопець. Молодий і приємний у спілкуванні... Що ви зашарілися, люба? Вам потрібно товариство молодих людей. Час непомітно спливає. Не можна розділити життя тільки між лабораторією і бібліотекою.

Аспірантка: Та я, власне...

Професор: Знаєте, колись я теж вважав, що світ навколо мене – добрий і лагідний. Потім – збагнув, що він – холодний і безжальний, мов космос. І спершу впав у відчай. А потім почав створювати свій, власний мікрокосм. У ньому дуже небагато людей. Дивакуватий сусід, колишній військовий. Учень, який цікавиться наукою, а не собою в науці. Точніше, учениця...

Аспірантка: Дякую, але...

Професор: Я вам що, часто компліментами дошкуляю? Ні. Ви дослухайте, а потім скажете “але”. Отже, гарний сусід, гарна аспірантка. І гарний помічник. Фахівець, що допомагає мені формулювати думки мовою, зрозумілою для комп’ютерів. Усе. Більше в моєму мікрокосмі – нікого. І цього – цілком досить.

Вам теж час створювати навколо себе свій мікрокосм. І Андрію час. Тому я хочу вас познайомити. Не хвилюйтеся, ніякого присмаку оглядин. Літній професор знайомить молодого біохіміка і молодого кібернетика. Що тут поганого? Біохімії без прикладної математики сьогодні не існує.

Аспірантка: Дякую. Я одразу подумала про цей гіркуватий присмак...

Професор: За кого мене маєте? Знайомство професіоналів, яке нікого ні до чого не зобов’язує! А там вже самі розберетесь... До речі, ви з Андрієм дуже схожі у чомусь. У чомусь такому... Знаєте, невловимому. Тому, певно, і вам, і йому цікаво гаяти час під моїм дахом.

(пауза)

Аспірантка: Якщо ви не проти... Давайте доповнимо вашу статтю для “Наукового вісника”. Ви хотіли додати кілька абзаців. Продиктуйте, я наберу.

Професор: А, давайте. А то в мене з очима щось останнім часом... Півгодини попрацюєш – і монітор ніби розпливається...

Аспірантка: Монітор розпливається? І ви мені не казали? Сиділи над моїм звітом – а у вас монітор перед очима розпливався?

Професор: Справа була того варта. Зрештою, я – ваш керівник, мені і вирішувати... Давайте обличимо цю тему.

Аспірантка: Наступного понеділка поїдете зі мною до лікаря. Шкільний друг мого батька – провідний офтальмолог міста.

Професор: Доживемо до понеділка. А там – побачимо.

Аспірантка: Вибачте, я все хотіла запитати... чому ваш комп’ютер не підключений до Інтернету?

Професор: Інтернет – це якась безодня інформаційного мотлоху. Треба довго вдивлятися у неї, аби щось корисне знайти. А коли довго вдивляєшся в безодню – вона вдивляється в тебе. Так, здається, Ніцше казав? Заїжджена цитата. Але правдива. Ні, я розумію, що в мої бази даних ніхто носа пхати не буде. Кому вони потрібні? А все одно...

(завантажується операційна система)

Аспірантка: Комп'ютер завантажився. Який файл?

Професор: Каталог “Мої документи”, файл “Стаття один-один-вord”. Пароль не забули?

Аспірантка: Ні... *(клацання клавіатури)* Все. Документ відкрився.

Професор: Восьма сторінка, після третього речення, з абзацу.

Аспірантка: Знайшла. Диктуйте, будь ласка.

Професор *(диктує на тлі клацання клавіатури):*

“Перепорою для подальшого розвитку... наукових досліджень у згаданій галузі...”

Аспірантка: “...галузі...” Я встигаю, можете швидше...

Професор: “... є не брак технологій, а етика. Жоден з науковців не застрахований від вибору, значно драматичнішого, ніж вигадані моральні дилеми письменників – екзистенціалістів. А саме: продовжувати науково- продуктивну діяльність, створюючи нові небезпеки для людства, чи добровільно залишити шлях пізнання. У першому випадку – єдиним виправданням для вченого стають кроки, які унеможливають доступ до небезпечного знання осіб та інституцій, що можуть скористатися ним зі злочинною метою. Але результативність таких кроків у добу сучасних комунікаційних технологій – сумнівна. На початку двадцять першого століття досить типовим явищем стала публікація у відкритих джерелах даних про потенційно небезпечні дослідження у галузі біохімії та хімії токсичних речовин. Так, саме завдяки розмитості етичних норм надбанням широкого загалу стало одне з ключових відкриттів сучасної токсикології. Йдеться про...”

(дзвінок у двері)

Професор: От і Андрій. Закривайте програму, відчиняйте двері. А я про чайник подбаю.

(кроки, двері)

Сусід (з передпокою): Це знову я. *(кроки)* Я на хвилинку. Тут тобі лист... О, з якими серйозними установами ти листуєшся... Ніколи б не повірив...

Професор: А, це помилка, це не мені. Стовідсотково.

Сусід: Чому? Саме тобі. Ось, *(шурхіт паперу)* прізвище, адреса... Все точно. Лежало у твоїй скриньці... Тримай.

Професор: Дякую...*(розривається конверт)*

Сусід: Ключ від поштової скриньки я до шухляди кладу, щоб ти не забув... Що з тобою?

Професор: Я... Вибачте, щось з очима не те... Окуляри дайте, будь ласка... Ні, не ці. Слухай, я тебе, ідіота старого, придушу. Це тобі не сміх.

Аспірантка: Заспокойтеся, будь ласка...

Професор: За такі жарти руки-ноги ламають. Гріх з такого сміятися...

Сусід: Можна хоч подивитись, що там?

Професор: На, дивись. Милуйся, дотепнику.

(шурхіт паперу)

Сусід: Присягаюся, це не я... Не мій жарт... Знаєш, це взагалі не схоже на жарт. Можна прочитати вголос? *(пауза)* “Управління державної безпеки... Територіальний відділ... Шановний такий-то... у відповідності до статті сьомої “Закону про люстрацію...” Канцелярит якийсь, а не мова... А, ось: “Іменем держави прийміть наші глибокі і щирі вибачення в зв’язку з прикритим порушенням Ваших громадянських прав і свобод. Упродовж тривалого періоду Ви були об’єктом несанкціонованої і незаконної оперативної розробки. Секретного агента, якого ви знали під іменем Андрій Комітецький...” а, це той хлопчина-програміст, що коло тебе крутився...

Професор: Ні, тебе мало придушити. За такі витівки...

Сусід: ...відкликано, протизаконну операцію припинено. Ви маєте право ознайомитися з матеріалами спостереження до того, як вони будуть знищені...” Ще раз кажу. Це не моя витівка. Це справді лежало у поштової скриньці.

Аспірантка: Можна подивитися? *(шурхіт)* Схоже на офіційний бланк...

Сусід: Гербовий папір, оригінал підпису... “Мокра” печатка...

Професор *(упевнено):* Люба, ви мого сусіда не знаєте... *(мениш упевнено)* Взяв десь бланк, справжній текст змив...

Сусід: А ти спробуй! Спробуй змити такий текст з отакого от бланку... Спробуй, ти ж хімік. Мені його рило улесливе одразу не сподобалася! У нас особіст був у бригаді... Поки тверезий – така сама пика, один в один! І очі, і посмішка... Викапаний Андрій!

Професор: Маячня. Параноїдальна маячня. Я ж його сам запросив. Я думав... Ще й познайомити його збирався... Та годі. Він зараз прийде – і все з’ясуємо.

Аспірантка: Хотілося б помилитися, але... Думаю, він не прийде.

Сусід: У тебе його домашній телефон є?

Професор: Ні. Тільки мобільний. Зараз... *(гортає записник, набирає номер, чекає, кидає слухавку).*

Сусід: Ну що?

Професор *(вбито):* Номер не обслуговується...

(пауза)

Професор: Вибачте, якщо ви не проти... Тобто... Перепрошую, я хотів би на самоті сьогодні залишитися.

Аспірантка: Дозвольте, я трохи з вами побуду...

Професор: Ні в якому разі. Вибачте. Попрацюємо завтра.

Сусід: Добре. Бувай.

Аспірантка: До побачення.

(кроки)

Сусід *(з передпокою)* Ваше пальто, прошу...

Аспірантка: Дякую...

(двері, кроки: сусід повертається)

Сусід: Діставай шахи.

Професор: Ти?! Я ж просив...

Сусід: Подивись на себе... В люстерко подивись, от сюди.

Мало не трусишся. Зблід увесь. Сором! Це – вони у лайні. Не ти. Ти що, державні заколоти планував? Протизаконними дослідженнями займався? Первак із мухоморів на кухні вивчав?

Професор: Та не в тому річ. Не в тому.

Сусід: Облиш. Тепер їхня черга труститися і ночами не спати. Діставай шахи. А я поки радіо послухаю.

(вмикає приймач)

Диктор: В ефірі студія літературних програм національного радіо. Послухайте пісню до першої серії радіовистави “Люстрація”. *(звучить пісня)*

Володимир Фоменко (музика), Ілля Хоменко (вірш)

Спогади

Перша пора сивих дощів
Ніби прийшла – та ще не до нас
Справді прийшла – але не до нас
Злива була – а промінь не згас
Винних нема, бо винен лиш час

... Вірю, друже милий, ти не хотів,
Не тобі тепер боятися снів,
Не з твоєї книги рядки –
Спомин про жахливі роки

Змито дощем тугу й щем
Знято гріхи – а тільки не з нас
Спокій прийшов – але не до нас
Вичах наш день і обрій вже згас
В очі дивись – побачиш там час....

... Кажеш, друже милий, ти не хотів?
Не тобі тепер боятися снів?
То чисті ж долі рядки –
Спомин про жахливі роки...

Диктор: Це була радіоп’еса “Люстрація”. Кінець першої серії.

ЛЮСТРАЦІЯ

(радіоп'єса, 2 серія)

Професор

Аспірантка

Сусід

Радіодиктор

Позивні “Останніх вістей” (схожі, але не тотожні реальним)

Диктор: Добрий день! В ефірі – національне радіо, перший канал. Ви слухаєте новини.

Люстрація розпочалася і загальмувати її неможливо. Так вважає голова місії спостерігачів Європарламенту Джеймс Родден.

Організація “Журналісти без кордонів” відзначила, що люстраційні процеси в нашій країні відбуваються цивілізовано, без порушення прав особи.

За даними Міністерства Внутрішніх Справ, оприлюднення прізвищ та посад співробітників спецслужб, які були задіяні у незаконних операціях проти співвітчизників, триватиме щонайменше півроку. Воно не буде призупинене, аж поки всі громадяни не одержать вичерпну інформацію про злочини колишньої влади. Паралельно почнеться реформування і скорочення силових структур. Приблизно три тисячі людей вже отримали офіційні письмові вибачення за те, що стали об'єктами протизаконних оперативних дій. Зокрема, органами державної безпеки...

(приймач виключається)

Сусід: Набридло. Одне і те ж, одне і те ж...

Професор: Знаєш, я радіо останнім часом взагалі не включаю.

Сусід: А що там слухати? Мене від тої люстрації вже нудить. Ну полюють собі стукачі нові на стукачів колишніх. Знайшли розвагу, дурні... Твій хід.

Професор: А, вибач.

(пересуваються фігури)

Сусід: Твій ферзь лізе у пастку.

Професор: Тоді – так.

Сусід: Тоді – тобі мат. Слухай, що з тобою?

Професор: Не знаю. Втома якась...

Сусід: Що, через ту халепу переживаєш?

Професор: Яку халепу?

Сусід: З листом. А ну дай-но мені його...

Професор: На столі, під газетою.

Сусід: Де? А, бачу. *(шурхит; читає):* “Управління державної безпеки... Територіальний відділ... Шановний такий-то... у відповідності до статті сьомої «Закону про люстрацію...» Законники репані... «Іменем держави прийміть наші глибокі і щирі вибачення в зв'язку з прикрим порушенням Ваших громадянських прав і свобод. Упродовж тривалого періоду Ви були об'єктом несанкціонованої і незаконної оперативної

розробки. Секретного агента, якого ви знали під іменем Андрій Комітецький...» От шмат лайна! За столом отут сидів, борщ з нами сьорбав, за руку вітався! “...якого ви знали під іменем Андрій Комітецький, відкликано, протизаконну операцію припинено. Ви маєте право ознайомитися з матеріалами спостереження до того, як вони будуть знищені...” Та не переймайся ти...

Професор: Я не переймаюся.

Сусід: Ну годі. Ну натрапив на негідника... Всі помиляються.

Бог – теж отак помилився. Юду пригрів...

Професор: Ти не розумієш. Я ніколи їх не боявся. Ну що вони мені зробити можуть? Але Андрій... Нащо воно йому? Талановита людина, кібернетик, програміст... Нащо?

Сусід: Певно, за талант у їхній конторі окремо доплачують...

Професор: Комп’ютер тепер зависає весь час... Працювати неможливо... Він мені кілька програм спеціалізованих установив... Я ж – біохімік... Стандартного програмного забезпечення для наших досліджень не існує...

Сусід: А я думав – ти пенсіонер.

Професор: Пенсіонер від науки. Так би мовити, професор – надомник...

Сусід: Годі скиглити. Я ж бачу. Ти не за цим програмістом у цивільному сумуєш. А за своєю вірою у людство. Як так? Нібито гарний хлопець був, додому приходив, в очі дивився, про здоров’я розпитував, а виявився – скотиною... А ти йому вірив...

Професор: Вірив...

Сусід: Я – військовий і я тобі так скажу. У шпигунів – своя парафія. Вони – не нашої віри, віра в людство тут ні до чого... Стукач є стукач. То його фах – гарного хлопця вдавати. Пішов геть – перехрестися. Комп’ютер висне? Дарма. Зате по твоїх базах даних тепер ніхто не нишпорить. Реванш?

Професор: Ні, дякую... Хіба що – бліц. Аспірантка має прийти.

Сусід: Красива дівка. От би мені років тридцять скинути...

Професор: Уявляєш... Я ж їх познайомити хотів! Її – і Андрія.

Сусід: Її – з отим стукачем?

Професор: Хто ж знав... А може, він – не те... Тобто, помилка?

Сусід: Я, звичайно, не професор. Теорію Дарвіна в університеті не вивчав. Але – голову закладаю: він – саме те.

У нас особіст в бригаді був... Так ось, поки не нап’ється – на твого Андрія, мов близнюк, схожий! І очі, і посмішка...

Професор: Ти мені вже втретє про свого особіста розповідаєш...

Сусід: Вони у тій конторі всі – однакові...

(дзвінок)

Професор: Ось і вона.

Сусід: Гаразд. Тоді реванш – увечері. Слухай, ти хоч її своїми сумнівами не нантажуй... А то ще пошлеш дівчину того Андрія розшукувати. Попросиш в очі йому подивитися... Запитати дурість якусь... *(перекривлюючи жіночий голос)* “Андрію Бать-

ковичу, як вам не соромно, як ви могли...” Я тебе знаю... Хлопець поганий був, гнилий...
Викинь з голови і забудь.

Професор: Так, звичайно... Мій клопіт їй – ні до чого...

(дзвінок)

Сусід: Зараз, зараз! Хвилинку...

(кроки, двері, голоси з передпокою)

Сусід: Вітаю...

Аспірантка: Добрий день...

Сусід: Прошу... Вам ця сукня так пасує... Слухайте, це – ваш колір! Зелені очі і оксамитові гудзики! Просто диво якесь...

Аспірантка: Дякую... День добрий!

Професор: Прошу, радий бачити... Сідайте, будь ласка...

Сусід: До вечора, бувай...

Професор: Двері зачини...

(кроки, двері)

Аспірантка: Мені дуже шкода.

Професор: Тобто?

Аспірантка: Його мобільний не відповідає. В інституті кібернетики він, виявляється, давно не працює. Говорити про нього ніхто не хоче, всі очі ховають... Я зайшла до відділу кадрів, сказала, нібито він мені гроші винен, попросила домашню адресу.

Професор: І що?

Аспірантка: Адресу дали. Ту, що він залишив. Кленова, 16. Я туди поїхала... А там – цвинтар.

Професор: Цвинтар?

Аспірантка: Такої людини ніколи не було. Той, хто ходив до вас... Кібернетик на ім'я Андрій Комітецький... Насправді – в нього напевно було інше ім'я.

Професор: Вибачте.

Аспірантка: За що?

Професор: За все. Я думав, він... Тобто, він і ви...

Аспірантка: Ви не знали.

Професор: Знаєте, що?

Аспірантка: Що?

Професор: Кидайте до біса біохімію і виходьте заміж. Будь за кого. За першого чоловіка, який вам сподобається! Наука – лайно. Вона – мертва і нецікава. Хапайте першого-ліпшого хлопця з дискотеки і окрутіть його. Вам час народжувати. Це я вам як біолог раджу.

Аспірантка: Вибачте, але у мене – інші плани... Розумієте... Ось ви. Віддали справі, в яку вірите, все життя. У вас була одна віра. Віра в науку. І одна любов. До істини. Чому ви заперечуєте моє право на такий шлях?

Професор: Тому, що сучасна наука не може зробити мене досконалішим, ніж я є. Я не можу народити дитину. Виховати її. І переконати, що був я у цьому житті – бовдуром і невігласом. Що варто жити інакше... Я цього – не можу. Ви – можете.

Аспірантка: Від вашої промови всі феміністки сказалися б...

Професор: Шопенгауер розділив жінок на дуреп, божевільних і божевільних дуреп. Феміністки – це божевільні дурепи.

Аспірантка: А я?

Професор: А ви – дівчина, яку я не зустрів років тридцять тому... Коли у таких розмовах був сенс. Ви – дівчина, яку я хотів познайомити з гарним хлопцем...

Аспірантка: Який виявився стукачем. Краще я стану феміністкою.

Професор: Я не знав. Годі.

Аспірантка: Не ображайтеся... Ось роздрук вашої статті. Вичитайте і виправте.

Професор: Ви читали?

Аспірантка: Так.

Професор: Ну то й добре. Я вам довіряю.

Аспірантка: В мене одне запитання.

Професор: Слухаю.

(шурхіт паперу)

Аспірантка: Ось на сьомій сторінці. Власне, ми вже обговорювали цей абзац...

Професор: Нагадайте.

Аспірантка (читає): “Перепною для подальшого розвитку наукових досліджень у згаданій галузі...”

Професор: А, пам’ятаю! “... є не брак технологій, а етика. Жоден з науковців не застрахований від вибору, значно драматичнішого, ніж вигадані моральні дилеми письменників – екзистенціалістів. А саме: продовжувати науково продуктивну діяльність, створюючи нові небезпеки для людства, чи добровільно залишити шлях пізнання. У першому випадку – єдиним виправданням для вченого стають кроки, які унеможливають доступ до небезпечного знання осіб та інституцій, що можуть скористатися ним зі злочинною метою. Але результативність таких кроків у добу сучасних комунікаційних технологій – сумнівна...”

Аспірантка: У вас – абсолютна пам’ять на текст!

Професор: Просто я багато думав про це...

Аспірантка: І я – думала. Скажіть, ви справді вірите – що науковець здатен добровільно зупинитися? Відкинути цікаві результати, забути успіхи?

Професор: Так.

Аспірантка: І вірите у те, що одна-єдина людина може призупинити прогрес?

Професор: Вірю. Вірю, інакше наука взагалі не мала б жодного сенсу. Хто наважиться їздити на машині без гальм?

Аспірантка: Ви знаєте приклади?

Професор: Я – не історик, а біохімік. Утім, усе, що є зараз – колись уже було... Принаймні, Біблія це стверджує... Мені пригадується кілька яскравих особистостей. Не з історії біохімії, ні... З історії конструювання зброї.

Аспірантка: Кажуть, зброярі довго живуть.

Професор: Чому?

Аспірантка: У них нібито угода зі смертю... Вона їх береже. Ну, є такий міф.

Професор: Дурниці. Більшість винахідників ядерної бомби померли молодими. Від лейкемії.

Аспірантка: Справді?

Професор: Справді. Так ось. Наприкінці дев'ятнадцятого століття видатний німецький конструктор Гуго Борхард створив принципову схему вогнепальної зброї, яка років на сто випередила свій час. Технології тоді були недосконалі. Ані титанових сплавів, ані полімерів. Але навіть з тогочасного заліза Борхард склепав напівавтомат, який збільшив би кількість загиблих у бою відсотків на двісті. Армії десятків країн зацікавилися винаходом Борхарда. Він міг би стати мільйонером. Але чомусь, несподівано для всіх – послав під три чорти інженерію зброї. Сказав, що його конструкція і так занадто гарна. Відмовився доводити її до вимог серійного виробництва. Присвятив свій талант розробці геологічного обладнання і парових котлів.

Аспірантка: І що?

Професор: А нічого. Теорія автоматичної зброї пішла іншим шляхом. Окресленим Джоном Браунінгом. Борхард пережив світову війну. Багатим не став. Та коли перетнув межу – перед його очима не стояли примари прострелених з його винаходу. Добра людина, красиве життя...

Аспірантка: Як ви сказали? Гуго Борхард?

Професор: Гуго Борхард... Таких, як він, не пам'ятають... Пам'ятають таких, як Шмайсер. Як Кольт. Як Калашников... Але і таких, як Борхард, було чимало. На початку двадцятого століття український конструктор Яків Рощепій створив чудову автоматичну гвинтівку. Крашу за зразки Вінчестера і Федорова. Не знаю, що відбувалося в душі Рощепея... Він не одразу відкинув свій винахід... Спершу відмовився від будь-яких майнових прав на цю зброю... Щоб – не одержати жодної копійки за страждання, за кров... А потім – узагалі зник зі шпальт історії... Конструював сільськогосподарські знаряддя, жив на злиденну пенсію... З автомата Калашникова у різних країнах забили... ну, мільйонів десять людей, щонайменше. І вояків, і цивільних. З автомата Рощепея – жодного.

Аспірантка: Ну, знаєте... Зрештою, не всім у цьому житті щастить. Може, ці люди просто були невдахами?

Професор: Ні. Не були. Зрештою, я можу назвати інші прізвища... Мордехай Вануну... Чули про такого? Ізраїльський атомник. За грати пішов, аби людство про секретний ядерний центр у пустелі Негев дізналося... Лео Сцилард. Великий фізик. Один з конструкторів атомної бомби. Після бомбардування Хіросіми та Нагасакі відмовився від будь-якої участі в американській ядерній програмі. Став учасником руху за глобальне роззброєння. Був звинувачений у антиамериканській діяльності. Помер від професійного захворювання фізиків-ядерників... Рак крові – річ невблаганна, навіть геніїв не минає. Думаю, йому не соромно було подивитися в очі Богу. І йому, і академіку Сахарову... Який винайшов водневу бомбу, але відмовився винаходити бомбу нейтронну...

Аспірантка: Ви вірите в Бога?

Професор: Я – агностик. Єдине, на що сподіваюся – що Бог мене зрозуміє.

Аспірантка: Скажіть... Ви – доктор наук, професор... Красива, цікава людина... Чому ви не одружені?

Професор: Так сталося.

Аспірантка: Вибачте.

Професор: За що? Все гаразд. Жодних таємниць між друзями. Розумієте... Я завжди ненавидів натовп.

Аспірантка: Натовп?

Професор: Так. Сукупність людей, якій ти – ні до чого. Яку цікавлять тільки певні складники твого життя. Академічні звання. Наукові здібності. Професійні вміння. Спроможність годувати родину. Здатність підтримувати вітчизняну науку.

Методики, які дозволяють відібрати у людства їжу і дах – аби твоя країна могла їсти і пити досхочу...

Аспірантка: Не розумію.

Професор: А що тут розуміти? До мене сто разів залицялися красиві дівчата. Але я дивився їм в очі – і бачив: моє “я” – їм не цікаве і не зрозуміле. Їх цікавить те, що я – перспективний науковець... Ну і все таке інше. До мене сто разів залицялися “поштові скриньки”.

Аспірантка: Хто?

Професор: Секретні наукові заклади. Але я дивився в очі професорам, які погодилися вратися у генеральську форму – і розумів жахливу річ... Вони за нову зірку на погонах – душу дияволу віддадуть... Вони згодні на будь-який злочин, аби свій харч відпрацювати... Розумієте... І Борхард, і Сцилард, і Сахаров – вони попри все цивільними залишилися... Тому у них був вибір. Та коли ти одружуєшся з державою...

Аспірантка: Тобто?

Професор: Ну, укладаєш шлюбний контракт. Присягу складаєш і все таке інше...

Аспірантка: А...

Професор: То вибору в тебе – вже нема. Ти мусиш робити те, що мусиш. Ні. Краще залишатися одинаком. Злиденним, забутим, голодним. Ніж стати таким, як Семюел Кольт. Укласти угоду з дияволом – а потім свято дотримуватися слова, даного злу.

Аспірантка: Слухайте, я забула... (*Шурхіт пакету*) Оце треба в холодильник поставити. А оце... Оце бажано зараз з’їсти.

Професор: Що це? Ну навіщо? Не варто.

Аспірантка: Варто-варто. Це бабуся приготувала.

Професор: Дякую. А я вас чаєм пригощу. Мені сусід такий чай подарував... Справжній сичуаньський! Йому однополчанин колишній з Китаю привіз. Склянку ввечері випив – і хоч цілу ніч працюй...

Аспірантка: А тиск? Хіба вам можна?

Професор: (*запалюючи конфорку*) Тиск... А що – тиск? Головне – цукор не давати. Щоб букет не псувався...

Аспірантка: Дивак ваш сусід. Не схожий він на військового.

Професор: А диваки завжди самі на себе не схожі... Ось я. Хіба схожий я на професора?

(*тлом – приглушений сигнал мобільного телефону*)

Аспірантка: Схожі на академіка... І навіть – на нобелівського лауреата... Хвилиночку...

(кладає застібка сумки, сигнал стає голоснішим)

Аспірантка: Так... Що? Але ж ви казали... Тоді навіщо... Ні, я все розумію. Вже зараз. *(знову клацає застібкою сумки)*

Професор: Щось трапилося?

Аспірантка: Ні. Тобто, так. Дрібниця. Мені з одним викладачем зустрітися треба.

Професор: А чай?

Аспірантка: Це тут, на розі... Я – миттю.

Професор: Справжній сичуаньський! Перестойть – отрутою стане! Це я вам як біохімік...

Аспірантка: Він ключ від кафедри загубив... Три хвилини, не більше...

Професор: З молоком і без цукру...

(кладають двері; чайник заливає плиту)

Професор: *(мабуть, трошки опікаючись)* От...

(двері)

Професор: Ви таки миттю...

Сусід: Привіт! Увімкни радіо!

Професор: А що там?

(вмикається приймач)

Диктор: «Міжнародна амністія» висловила занепокоєння з приводу порушень прав людини, відзначених іноземними спостерігачами. Разом з тим, нема жодних підстав порівнювати люстрацію з полюванням на відьом або переслідуваннями дисидентів у тоталітарних державах. Процес очищення нашого суспільства відбувається виключно у правовому полі. На цьому наголосив...» *(приймач виключається)*

Сусід: Знову теревені почалися... Слухай, ти такий цирк прогавив... Щойно передали...

Професор: Який цирк?

Сусід: Одна контора... Ну, спецслужба... Їх же тепер до бісової ньєнки... *(давиться сміхом)* Розіслала колишнім опозиціонерам листи... “Так і так, шановні добродіі, незаконно шпигували за вами, більше не будемо, вибачте...” *(регоче)* А стукачів усіх своїх відкликати забула! Чи то помилка, чи навмисно хтось постарався...

Професор: І що?

Сусід: Кільком добряче пику натовкли. Один навіть до лікарні потрапив.

Професор: Дикість якась.

Сусід: Та ні, чому? Нормальна реакція на несподіванку.

Професор: Натовп є натовп.

Сусід: Просто не кожна несподіванка буває приємною. Що вдієш. Слухай, ти чому двері не замикаєш?

Професор: Аспірантка зараз повернеться. Ключ якомусь знайомому понесла. Прийде – і будемо твій чай пити.

Сусід: Чай пити?

Професор: Сичуаньський. Ось... З тістечками.

Сусід: Та ніби вона не збиралася повертатися... На неї машина чекала. Біля твого під'їзду.

Професор: Ну так. То її колега. Вона йому ключ від кафедри понесла.

Сусід: Вона сіла у ту машину і поїхала. Розхристана якась... Навіть не привіталася зі мною.

(дзвінок у двері)

Професор: Ось і вона.

Сусід: Я відчиню.

(кроки, двері, нерозбірливі голоси з передпокою; професор дзвенить посудом, наливає чай)

Сусід *(повертаючись)*: Тобі лист. Рекомендований. То я розписався за тебе. Аби ти окуляри не шукав.

Професор: Рекомендований? Від кого?

Сусід: А тут адреса відправника є... У, не від кого, а звідки! Серйозна установа. Спецслужба Міністерства Внутрішніх Справ з тобою листується. Якесь управління "К"...

*(падає і розбивається склянка; після невеличкої паузи – виводиться пісня)
Ілля Хоменко (текст), Володимир Фоменко (музика)*

Погасле світло

(пісня до 2 серії радіовистави "Люстрація")

Хоч і палає воєн вогонь –
Сонце нам сяє з Божих долонь.
Хай безнадії куля стрімка –
Серце прикриє Божа рука.

Тільки у зради сила проста:
Срібла принада, тінь від хреста...
Довго ти голос з неба чекав –
Плач між зірками тихо блукав...

(вокаліз: жіночий або дитячий голос)

Ні, не для миру гострено ніж.
Страчено віру, зрада сильніш!
Кров – не водиця, совість, мовчи,
Марно нам сниться світло вночі...

Промінь тривоги чорний не згас.
Боже, на кого – кинув ти нас?
То не дощами – сльози в пісок.
Плаче над нами зраджений Бог...

(вокаліз: жіночий або дитячий голос)

Диктор: Ви слухали радіоп'єсу "Люстрація". Кінець другої серії.

ЛЮСТРАЦІЯ (радіоп'єса, 3 серія)

Професор
Аспірантка
Сусід
Радіодиктор
Лікар “Швидкої допомоги”

(Сирена “Швидкої допомоги”. Дзвінок у двері)

Сусід: Ви б ще завтра приїхали!

Лікар: Тиснява на проспекті... Де хворий?

Сусід: Сюди... Прошу.

(кроки кількох людей: відкривається лікарська валіза)

Лікар: У нього раніше інфаркт був?

Сусід: Звідки я знаю? Я – сусід. Може, і був колись...

Лікар: Так... Кардіограму зніміть... Він добре чує? *(Голосно):* Не рухайтесь, будь ласка. Зараз ми кардіограмку знімемо...

Сусід: Не кричіть! Він не глухий. *(звуки кардіографа)*

Лікар: Так... Екстрасистоли, тахікардія... Отут боляче?

Професор: Ні.

Лікар: Нудота? Головний біль?

Професор: Ні, попустило... Вибачте за клопіт...

Лікар: Не дихайте, будь ласка... Добре. Зараз ми вколемо заспокійливе... *(ламається ампула)* Де ваш страховий поліс?

Професор: У шухляді, під книгами...

Сусід: Ось. Я приготував.

(шурхіт паперів)

Лікар: Небезпеки для життя нема. Одужуйте. *(кроки)*

Сусід: Що з ним?

Лікар: Гіпертонічний криз. Спазм судин.

Сусід: Це небезпечно?

Лікар: Побудьте з ним трохи... В такому віці... Знаєте, схоже, в нього інфаркт таки був. Років п'ять тому.

Сусід: Він ніби на серце не скаржився.

Лікар: Зараз нам роботи додалося... Кардіологічні бригади з перевантаженням працюють. Вимотують душу з людей тією люстрацією... До побачення.

(двері, кроки)

Сусід: Ну як ти?

Професор: На всі сто... Вибач, додав тобі гарного настрою.

Сусід: Тобі поспати б.

Професор: Дзуськи.

Сусід: Шахи не пропоную... Програєш, розхвилюєшся... Знову доведеться цих янголів викликати...

Професор: До речі... Чому ти весь час у мене виграєш? Я – все ж таки професор, доктор наук...

Сусід: Я – полковник запасу. От яке в тебе військове звання?

Професор: Старшина другої статті. Три роки доблесної служби на буксирі “Незалежність”.

Сусід: От... Старшина проти полковника. Що ж ти хочеш?

Професор: Я серйозно.

Сусід: У тебе – аналітичне мислення. У мене – стратегічне. Це – не одне і те ж. Такі, як ти, завжди програють таким, як я.

Слухай, тобі цей ескулап навипишував тут усього... То я пройдуся до аптеки...

Професор: Що б я без тебе робив...

Сусід: Приймач не вмикай. Наслухаєшся – знову серце прихопить... І не вставай! Воду я тобі отут ставлю... (дзвін склянки)

(кроки, двері; професор, почекавши трошки, встає, робить кілька кроків, вмикає радіо, шукає потрібну хвилю)

Диктор: “Світова громадськість висловлює занепокоєння з приводу порушення прав людини внаслідок люстраційних процесів. На жаль, очищення нашого суспільства відбувається повільніше, ніж передбачалося. Разом з тим, у поодиноких випадках люстрація набуває вигляд політичних переслідувань чи навіть зведення особистих рахунків. Подібні прикрі непорозуміння не визначають суті революційних кроків, запропонованих демократичним урядом. Разом з тим, саме вони стали предметом численних спекуляцій...” *(приймач вимикається)*

Сусід: Я ж просив.

Професор: Ти?! Ти ж в аптеку пошкандибав!

Сусід: Я ж просив... Я ж уклінно благав: з ліжка не підводитися! Дурню всяку по радіо не слухати! Не хвилюватися! А то дивись. Руки за спину – і до лікарні.

Професор: Ти... Ти, гуманісте зачуханий... Ще раз отак підкрадешся... То мене жодна лікарня не врятує! Ти ж за ліками йшов!

Сусід: Та, виявляється, в мене вдома і еналаприл є, і кордарон, і от... травичка оця заспокійлива... Хенде хох і в ліжку.

Професор: Будь людиною, дай дослухати.

Сусід: Ти ж раніше радіо не любив... Ну, слухай. Якщо так кортить...

(вмикається приймач)

Диктор: “... як ми вже повідомляли, інцидент стався через службову недбалість співробітника одного з управлінь Міністерства Внутрішніх Справ. Відповідно до статті сьомої “Закону про люстрацію” громадянам, які перебували під незаконним і несанкціонованим спостереженням, було надіслано офіційні вибачення з приводу порушення їхніх прав і свобод. Але частину секретних співробітників, які здійснювали незаконну оперативну діяльність, не було вчасно відкликано. Деякі з них стали жертвами само-судної розправи.

Пропонуємо вашій увазі унікальний запис. Один з оперативників МВС, що постраждали внаслідок цієї помилки, погодився дати інтерв'ю нашому кореспондентові. Голос цієї жінки технічно змінено. Хоча її ім'я відомо редакції, вона просила не розголошувати в ефірі свої персональні дані.

Аспірантка (голос викривлено):

“Розумієте, я... Такі, як я... Ми присягалися служити державі... Я можу припустити, що частина наказів, які нам видавали, була протизаконною... Злочинною, як-от по радіо зараз кажуть... Але ми... принаймні, я... не вважала себе – злом. Я вірила, що борюся з оцим злом. Незаконним обігом наркотиків, тероризмом, розповсюдженням зброї... Тими проблемами, які і перед новим урядом постануть. Мене ніхто не попередив завчасно, що операцію припинено... Я працювала без будь-якого прикриття. Постійно відчувала небезпеку. Але і гадки не мала, що мене – зрадить держава. Отак – візьме і зрадить. Попередить про мене офіційним листом тих... дуже небезпечних людей, у чиє оточення я за наказом керівництва потрапила...” (приймач вимикається)

Сусід: Бреше, тварюка. От бреше...

Професор: Ти що? Ледей приймач не зламав...

Сусід: Завдання небезпечне... Ризик вона відчувала... Краще б розповіла, що з тими було, на кого вона стукала, потвора...

Професор: Знаєш, у неї голос схожий на...

Сусід: Я помітив. Лайно. Всі вони одне на одне схожі...

Професор: Нічого не розумію. Абсолютно нічого.

Сусід: А що тут розуміти? Все це – не випадково. Ця люстрація – колишнім як кістка в горлянци. Владу в них забрали, а гроші залишили. Тепер почнеться. Думаєш, це справді помилка була – коли листи розіслали, а кількох стукачів не відкликали? Зуба даю – їх навмисно підставили! Підсунули тим бідолахам, кого вони закладали. “Ось де, хто на вас стукав, бийте їх...” Кілька дурнів на це повелося. Накидали цим христопродавцям по шиї. Тут і здійнявся галас: “Дикість ваша люстрація, беззаконня, свавілля, геть її!”

Професор: Та ні... Я іншого не розумію.

Сусід: Чого?

Професор: Не розумію того, що зі мною сталося.

Сусід: А нічого з тобою не сталося.

Професор: Зовсім не розумію.

Сусід: Що тут розуміти? Вешталися коло тебе двійко донощиків. Ну довірився ти не тим, кому слід... Бридко, неприємно... Але хворіти через це... Валідол ковтати... Дурниця!

Професор: Знаєш, я звик довіряти логіці... Логіці, а не людям. Людей я жалів, поважав, любив... Та щоб якимось надто їм довіряти... Ні, легковірним ніколи не був. Та, здається... Мене ніби саме логіка зараз зрадила.

Сусід: Давай, давай. Стукай головою в стіну. Щосили стукай. Це – саме те. Саме те, що тобі зараз треба.

Професор: Ніколи ні на кого не стукав...

Сусід: О! Гумор – це добре... Чув останній анекдот?

Люстрацію припинено. Замість цього всіх колишніх будуть нагороджувати зброєю. Кожному – іменний пістолет з єдиним набоєм...

Професор: Я думав, мене серце підведе. Як тоді, в лабораторії... А виявляється – логіка... Не можу розібратися.

Сусід: Ну то давай – як шахісти... Відновимо позицію.

Професор: Давай.

Сусід: З чого все почалося?

Професор: Мені надійшли два листи.

Сусід: Це вже фінал.

Професор: У нашій країні змінилася влада. Переможці не схотіли приховувати злочини переможених... Це зрозуміло... Розпочалася люстрація. Люстрація – це висвітлення... Першими чомусь почали висвітлювати протизаконні операції спецслужб... Хоча треба було з економіки починати... З тіньового бізнесу... З господарів, а не слуг... Утім, це – теж зрозуміло... Напевно, саме тіньовий капітал такий перебіг подій і замовив... Кращий спосіб дискредитувати гарну справу – довести її до абсурду... Спецслужби почали розсилати листи з вибаченнями тим, за ким незаконно стежили... Кого переслідували... Хай так. Але одним з перших два такі листи одержав я. Літній науковець. Не політичний лідер. Не журналіст. Не борець. Чому?

Сусід: Певно, тому, що тека твоя лежала під рукою.

Професор: Дві теки. У двох різних конторах. Адаже я два листи одержав. У першому листі йшлося про мого помічника і доброго приятеля. Програміста на ім'я Андрій...

Сусід: Який, виявляється, ніякий не Андрій... І не програміст. Стукач, трясця йому...

Професор: Він – чудовий програміст. І не стукач, ні. Кадровий співробітник безпеки... Який працював за легендою. Тобто, мені підставили вузькоспеціалізованого агента високого класу...

Сусід: Це, професоре, гіпотеза...

Професор: Але факти їй не суперечать. У другому листі йшлося про мою аспірантку. Талановиту дослідницю... Людину, з якою ми розмовляли одною мовою... Виявилось, вона – теж секретний співробітник спецслужби. Агент з освітою біохіміка і науковими здібностями. Думаю, таких людей у розвідці – обмаль...

Сусід: Мата Харі репана...

Професор: Отже, колишній уряд приставив до мене двох унікальних фахівців. Проблема у тому, що програміст і аспірантка були агентами різних установ. Не логічно.

Сусід: Чому? Конкуренція спецслужб...

Професор: Навколо мене? Навколо літнього викладача біохімії?

Сусід: А що? Ти ж колись у секретній лабораторії працював.

Професор: Припустимо – державну безпеку я цікавив як носій якихось застарілих секретів. А до чого тут МВС?

Вони ніби мають бандитів ловити. Нащо їм за науковцями стежити?

Сусід: У них останнім часом свої спецпідрозділи з'явилися. Навіть власна внутрішня розвідка. Ти ж знаєш. Брудну роботу для старої влади... Ну там провокації різні, вбивства політичні – саме поліція виконувала.

Професор: Спостереження за мною велося постійно. Отже, я комусь був дуже і дуже потрібним.

Сусід: Ну був то і був. Забудь. Тепер їм усім не до тебе.

Професор: Усе це робилося протизаконно. Інакше виконавці не підпадали б під люстрацію. Висновок – простий. Охорона державних таємниць тут ні до чого. Держава не була зацікавленою особою в цій грі. Надто часто гравці порушували правила...

Сусід: Згоден. Давай краще таки у шахи зіграємо. Бо ці теревені тобі тільки нерви псують...

Професор: Ні.

Сусід: Як хочеш. А то, може...

Професор: Зажди. Я зрозумів. Усе почалося саме тоді. Після інфаркту.

Сусід: У тебе інфаркт був?

Професор: П'ять років тому. Я відмовився від одної пропозиції. На мене натиснули. І ось... Здоров'я – шкереберть. З роботи пішов, лабораторія розвалилася... Почав викладати... Науку майже залишив... Так, перевіряв потихеньку деякі гіпотези... Поступово навколо мене сформувалося коло гарних людей. Таких, яким можна було довіряти... Віддана аспірантка. Талановитий помічник – комп'ютерник. І дивакуватий сусід, в якого – завжди під рукою ліки від моїх хвороб.

(пауза)

Сусід: Про що думаєш?

Професор: Думаю, коли і хто надішле мені третій лист.

Сусід: Що?

Професор: Коли я отримаю третій лист? Третій лист з офіційними вибаченнями? Коли і від кого?

Сусід: Від розвідки генерального штабу. На наступному тижні. Майте на увазі: тоді – я не зможу більше викликати вам “швидку допомогу” і купувати аспірин. З вашого життя зникне остання людина, якій ви були потрібні. Хай не від щирого серця, хай там як – але я вами опікувався. Так сталося, що ви нікого не цікавите у цьому світі. Нікого. Крім нас.

Професор: Якщо можна, я називатиму тебе на “ти”. Як раніше. Прошу не зважати на це. Ти можеш дотримуватися будь-якої форми звернення.

Сусід: Не заперечую. Але не треба ілюзій. Ми насправді ніколи не будемо більше на “ти”. І ніколи не були, якщо чесно. Тому що дивакуватого полковника з сусідньої квартири – не існувало. В мене інше ім'я, звання, біографія.

Професор: Я маю право на якесь пояснення?

Сусід: Повне. Відповідно до статті сьомої “Закону про люстрацію” – маєте право ознайомитися з метою і засобами незаконної оперативної розробки, її матеріалами та небезпечними наслідками.

Професор: Чому?

Сусід: Чому? Чому... Жив на світі один професор, який вирішив обіграти в азартну гру – професіоналів... Приховати від інших своє відкриття. Зупинити прогрес. Скерувати науку в хибному напрямі. Вдав, ніби хвороба не дає йому працювати. Пішов з

роботи. Зовсім від своїх ідей не відмовився, ні... Надто вабила його можливість шукати істину. Потихеньку продовжував досліди. Створював віртуальні моделі біохімічних експериментів. І радів, що про це ніхто не здогадується.

Професор: Я шукав ліки. Нові ліки. Мене не цікавили... інші прикладні аспекти дослідження.

Сусід: Препарат, який ви випадково відкрили, підсилює біологічну активність деяких речовин у дві-три тисячі разів. Це справді робить певні лікарські засоби – ефективнішими. А більшість звичайних продуктів – токсичними. По суті, ця сполука сама є отрутою. Універсальним знаряддям вбивства. Її сліди неможливо відшукати в організмі. Вона вбиває людину тим захворюванням, до якої жертва потенційно схильна.

Професор: Якщо дати дикуну проносне – він і з ним лиха накоїть.

Сусід: Ну от ви вирішили не давати... Втекти. Піти потихеньку – зі своїм відкриттям під пахвою. А це неможливо – отак просто взяти і піти. Ніхто не зміг. Ніхто. Жодного разу. Жодний геній. За всю історію людства.

Професор: Я так не думаю.

Сусід: Можете і далі так думати. Будь ласка.

Професор: Я знаю, що ви помиляєтесь.

Сусід: Якщо птах вилетів – його не спіймаєш. Якщо відкриття зроблене – воно вже є, воно існує, джина до пляшки не заженеш! Ну відмовився ГугоБорхард удоконалювати свій пістолет... Знайшовся інший конструктор, який цю роботу з успіхом закінчив. Гарна зброя вийшла. “Парабелум” називається. Табельна зброя офіцерів СС. Ну пішов з фізики ЛеоСцилард, проклинаючи атомну бомбу та армію. Хіба це врятувало Хіросіму? Ні.

Професор: Ми ніколи не обговорювали з вами це. Але я говорив на ці теми... Ну, з іншою людиною говорив, а вас тут не було. Не було тебе тут, з нами тоді. Моя квартира прослуховується, так? Ти все чув?

Сусід: Не чув. Читав.

Професор: Що читав?

Сусід: Роздрук магнітофонного запису цієї розмови. Ви не уявляєте, наскільки серйозно до ваших досліджень ставилися.

Професор: Отже, ви ніколи не відпускали мене. Нібито дали можливість піти... Потім – повернутися у науку... Непомітно... Крізь задні двері, на кафедру біохімії провінційного університету... Я взявся до роботи... А ви були поруч. Допомогали і спостерігали.

Сусід: І підстраховували. І захищали. Яюсь ваша квартира сподобалася місцевому рекетиру... Власне, він весь будинок забажав. Старий проект, центр міста... Неприємний був хлопець, настирливий. Земля йому пухом.

Професор: Я не знав.

Сусід: Було б про що... Не знали – і добре. До чого вам зайвий клопіт?

Професор: Розвідка генерального штабу, кажете? А хіба може зовнішня розвідка працювати проти громадян власної країни? Це незаконно...

Сусід: Останні десять років такою дрібницею, як закон, у нас мало хто переймався.
(пауза)

Професор: Ви гарно граєте в шахи.

Сусід: Майстер спорту. Вибачте, що одразу не попередив.

Професор: З таким талантом – і стільки часу згаяти на такого гравця, як я...

Сусід: Справа була того варта. Ви таки довели свою роботу до необхідних нам результатів. Ваш препарат виявився дуже ефективним. Він допоміг вирішити кілька серйозних проблем. Бездоганно вирішити. Без будь-якого розголосу і політичних наслідків. Бачите, наскільки я з вами відвертий?

Професор: Ви не відвертий. Ви знову граєте у якусь свою гру. Переконаєте мене, що держава – може бути гіршою за бандита. Що вона здатна вирішувати політичні проблеми – отрутою...

Сусід: З вами дуже нецікаво грати, повірте... Що таке держава? Умовність. Механізм. Інструмент у руках тих, хто має гроші і владу. І якщо ці люди – злочинці, то і держава стає злочинною. Поліцаї починають давити зашморгом журналістів. Військові – стріляти в юрбу співвітчизників. Офіцери розвідки – підливати отруту опозиційним політикам. Ну що я вам пояснюю? Самі розумієте. Ви ж не дитина...

Професор: Чаю хочете?

(пауза)

Сусід: Цікава пропозиція.

Професор: Жартую. Ні, не хвилюйтеся. Того, про що ви подумали, у мене нема. Не тримаю вдома. Знаєте, потреби не виникало... І взагалі. Я вже десь понад рік виключно з комп'ютерними моделями біохімічних процесів працюю. Останній раз справжній препарат синтезував знаєте коли... Навіть і не згадаю. Дуже давно. Але вираз вашого обличчя мені сподобався.

Сусід: А ви – максималіст. Вам таки хочеться перемоги добра і справедливості. Повної і остаточної. У вашому окремо взятому житті. І в усьому світі. Власне, це вас і погубило. Ви не сприймали реальність такою, як вона є. Чекали від людей більшого, ніж вони можуть дати. Розуміння ваших ідеалів. Підтримки ваших персональних мрій. Відданості науці – у вашому специфічному розумінні... От вас і оточили такими людьми. Талановитими, добрими, самовідданими. Збудували навколо – теплицю. Такий собі персональний рай. Мікрокосм, який сам утворитися – ніяк не може. Тому що насправді від вас – кіт би утік. Не те що учні і друзі... А тепер – усе. Люстрація. Час ввімкнути світло. І подивитися в очі брудній смердючій правді.

Професор: От я і дивлюся. Брудній і смердючій.

Сусід: Дякую. Яюсь ви збідли. Я можу знову викликати “швидку допомогу”. Якщо хочете.

Професор: Обійдуся.

Сусід: Тоді до побачення.

Професор: Прощайте.

(кроки, відчиняються двері)

Сусід: Ви хоч уявляєте, що нікому крім нас – не потрібні? Нікому! У цілому Всесвіті. Коли я вийду – у ці двері самотність зайде. І не піде. Залишиться. Разом з думками про ваш винахід. Який за призначенням працює. І буде працювати! Попри все – буде. Ви розумієте, що справжня жертва люстрації – не ми?

Професор: Не варто повторюватися. На все добре.

Сусід: Бувайте.

(двері зачиняються. Зміна акустики)

Сусід: Коли я пішов – він певний час лежав і не рухався. Потім, о тринадцятій двадцять сім, підвівся з ліжка. До вечора – розбирав і знищував якісь папери. Служба технічного контролю не зафіксувала жодної спроби зателефонувати комусь. Утім, йому не було кому і куди дзвонити. О дев'ятнадцятій нуль-нуль до центрального управління нашої установи надійшло урядове повідомлення про початок люстрації у збройних силах, зокрема, в органах зовнішньої розвідки. О дев'ятнадцятій тридцять – відповідно до статті сьомої “Закону про люстрацію” – квартиру і телефон професора зняли з прослуховування. Операцію “Циклон”, головним фігурантом якої був літній біохімік, припинили як протиправну і несанкціоновану. Подальша доля цієї людини мені невідома.

(звучить пісня до останньої серії радіовистави “Люстрація”)

Ілля Хоменко (текст), Володимир Фоменко (музика)

Самотність

(пісня до 3 серії радіодрами “Люстрація”)

Гості не прийдуть сьогодні,
Збився годинника рух.
Двері відкриє самотність –
Старий і відданий друг.

Сядете поруч і келих
Вип'єте мовчечки вдвох.
Дощ буде стукати в стелю,
А, може, плакати – Бог.

Тобі – страва на столі,
Тобі – щастя і жалі,
Тобі, все лише тобі,
Тільки тобі...

Радість спливає водою.
Хмарою стала вода.
Ладен ти бути з бідною –
Тільки пішла і біда.

Золотом літо заплатить,
Сріблом холодним – зима...
Сяде за стіл у кімнаті
Якось самотність – сама.

Її – страва на столі,
Її – щастя і жалі,
Її, все лише її,
Тільки її...

Диктор: Ми передавали останню – третю серію радіоп’єси “Люстрація” Іллі Хоменка і Володимира Фоменка.

Список використаної літератури

1. Бараневич Ю. Жанры радиовещания (Проблемы становления, формирования, развития) / Ю. Д. Бараневич. – Киев – Одесса, “Вища школа”, 1978. – 193 с.
2. Лизанчук В. Оригінальна радіодрама (радіоп’єса) / В. В. Лизанчук // Основи радіожурналістики : підручник / В. В. Лизанчук. – К. : Знання, 2006. – С. 576–611.
3. Хоменко І. Оригінальна радіодрама: історія, теорія, практика: навч. посібник; за ред. В. Я. Миронченка. – Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка, – К., 2002. – 320 с.
4. Хоменко І. А. Соціальна функціональність художнього радіомовлення : монографія / І. А. Хоменко. – Чернігів : Видавець Лозовий В. М., 2012. – 314 с.

Стаття надійшла до редколегії 30.09.14

Прийнята до друку 20.10.14